

Idrott mellan folkrörelse och kommersialism

Är svensk idrott kommersialiserad? Det är svårt att entydigt svara vare sig ja eller nej på den frågan. Vissa delar av svensk idrott är idag starkt kommersialiserade, i andra delar lever verksamheten kvar på i stort sett samma villkor som rådde för hela idrottsrörelsen fram till dess att amatörbestämmelserna avskaffades 1967. Går det att besvara frågan genom att göra en bedömning av hur stor del av svensk idrott som är kommersialiserad? Jag menar att ett sådant kvantitativt mått inte heller träffar rätt. Å ena sidan är det en jämförelsevis liten del av hela idrottsrörelsen som kan karakteriseras på detta sätt – de översta lagren av de största lagidrotterna, friidrotten och grenar som exempelvis tennis och golf. Å andra sidan är, som jag skall försöka visa, starka krafter i rörelse, krafter som tränger ned i och på olika sätt påverkar verksamheten i rörelsens breda och djupa lager.

TOMAS PETERSON
LÄRARUTBILDNINGEN
MALMÖ HÖGSKOLA

Enligt ordboken är kommersialisering att göra något – i vårt fall idrott – till föremål för vinstgivande affärsverksamhet. Av detta följer att kommersiell idrott inte i första hand anordnas för idrottens egen skull – för utövare och åskådare – utan för att ge vinst. För mig är kommersialisering ett av kännetecknen på en omfattande omvandlingsprocess som idrotten genomgått sedan mitten av 1960-talet, och som sammantaget har lett till att idrotten har blivit allt mer integrerad i samhället. En milstolpe i denna utveckling passerades vid Riksidrottsmötet 1999, då elitidrottsverksamhet i aktiebolagsform möjliggjordes.

När det gäller idrottsföreningar som bolagiserats, liksom privata företag som gym och fitness centra, är saken klar: de säljer idrott för att tjäna pengar. Men merparten av de cirka 22 000 svenska idrottsföreningar som inte är bolagiserade, och förmodligen inte under överskådlig tid kommer att bli det, erbjuder de ideell idrott utan påverkan från kommersiella krafter? Nej. Men låt oss börja med att försöka reda ut hur kommersiell respektive icke-kommersiell idrott kan förstås.

I kommersiell form förtingligas idrotten, den blir en vara, producerad

för en marknad. För att illustrera skillnaden mellan kommersiell och icke-kommersiell idrott vill jag använda motsatsparet bruksvärde/bytesvärde. Ett bruksvärde har allt som produceras. En idrottstävling har ett bruksvärde både för dem som producerar (utövarna) och dem som konsumerar (publiken). Om det inte finns något bruksvärde för åtminstone någon människa i denna produkt, finns det heller inga skäl att producera den. Det finns exempelvis ett stort bruksvärde i en knattetävling, både för knattarna själva och för deras påhejande släktingar, och man anordnar inte en sådan tävling för att tjäna pengar. En produkts bytesvärde är däremot det värde en vara får när den köps och säljs på en marknad, och dess värde bestäms på marknaden. En vara som har ett bruksvärde kan således även ha ett bytesvärde, men först när den produceras för en marknad. Enligt detta synsätt kan man säga att amatöridrott som bruksvärdesproduktion utövas endast för sin egen skull – "l'art pour l'art". Detta är också amatöridrottens grundtanke.

Den kommersiella idrotten bygger i större utsträckning på bytesvärdesproduktion. Den produceras för att säljas på en marknad, där kom-

En stor del av ekonomin i en förening är publikintäkter. Massor av publik ger ekonomi för nya spelinköp. Denna cupmatch mellan Helsingborg och IFK Malmö gav inget klirr i kassan. Foto: Bosse Nilsson

mersiella intressen får inflytande över verksamhetens form och innehåll. Det tas omotiverade pauser i idrottsmatcher, tävlingar läggs på orimliga tider på dygnet, serier sprids ut över alla veckans dagar, regler ändras, spelare importeras från fjärran länder för att utvidga sändningsmarknader osv. Prestationskrav, som även kan ses som krav på förräntning av investerat kapital, kan dessvärre ofta även leda till doping, skador och sjukdomar som anorexi och bulemi. Tävländets logik, förstärkt av kommersiella motiv och uppbackad av naturvetenskapens alla möjligheter, formar således förfärande möjliga framtidsscenarioer.

Härmed inte sagt att idrottsutövandet kan reduceras till sin bytesvärdesaspekt. Även de mest professionella idrottsutövare måste för att nå sina toppresultat tycka att det som de håller på med är roligt. De måste kunna se leken i allvaret. Hittills har jag formulerat mig som om lek och amatörism

vore synonymer, liksom allvar och professionell/kommersiell idrott. Men tävländet i sig har alltid tagits på allvar, och ibland på blodigt allvar, oavsett i vilket sammanhang det har utspelats. Engagemanget i en korpfbollsmatch, ett parti pensionärsboule eller för de flesta Vasaloppsåkare kan vara lika starkt som för deltagarna i en OS-final. När jag påstår att leken blir allt allvarligare menar jag att tävländets förutsättningar förändras, och det gäller såväl förberedelserna, utförandet som resultatets konsekvenser. Vasaloppsåkarna har inte förberett sig med hjälp av höghöjdst träning, korpspelarna ägnar inte hela dagarna åt att nöta in spelsystem och inte heller är varje vunnna poäng värd ett antal miljoner för dem. Tävländet är lek när det utförs för stunden och för sin egen – och ärans - skull. Leken blir allvarlig när den utförs som heltidssysselsättning av vältränade och starkt specialiserade utövare, och med avsikten att resulta-

tet skall kunna omsättas i kronor och ören. När leken blir allt allvarligare är kommersialisering och professionalisering således två starka tecken på denna utveckling.

Professionalisering

Kommersialisering och professionalisering är processer som betingar varandra, men de är inte två sidor av samma mynt; en kommersiell verksamhet behöver inte vara professionell och vice versa. Men använda tillsammans kan de blottlägga många av de mekanismer som har varit i rörelse när svensk idrott omvandlats under senare decennier. En professionalisering kan sägas förvandla en verksamhet från lek till allvar. Barrens spontana idrottslekar i ena änden, elitidrottens emellanåt blodiga allvar i den andra. Professionalisering innefattar bland annat en rationell organisation och yrkesroller som är kopplade till en formell utbildningsverksamhet och utövas på heltid. För detta krävs

Det oavlönade ideella ledarskapet beräknas motsvara ca 14 miljarder kronor (14 000 000 000 kr). En gigantisk resurs som tillförs samhället. Foto: Artur Forsberg

omfattande ekonomiska resurser. Det är här kommersialismen kommer in, men inte som ensam aktör. När amatörreglerna avskaffades 1967 öppnade sig den gamla folkrörelseorganisationen mot det moderna samhällets två centrala aktörer - staten och marknaden. Samma år beslutade riksdagen om en rad reformer på bidragsområdet, vilka allmänt gynnade föreningsverksamheten, och i idrottens fall gav föreningarna möjlighet att utveckla en ny typ av organisation. Man fick tillgång till avlönade funktionärer istället för den gamla typen av förtroendevalt gratisarbete, trots att det i första hand gällde ungdomsarbetet.

Den gradvisa övergången från en amatöristisk och folkrörelsebaserad verksamhet till en lönarbets- och marknadsbaserad innebär att en fritidsaktivitet, utövad och organiserad av obetald arbetskraft i folkrörelsens form, gradvis kapitaliseras. Utövandet sker hel- eller deltidsavlönat, föreningens verksamhet bedrivs av löneanställda tränare, ungdomsledare, kanslipersonal, ekonomer, klubbdirektörer etc, inom lagidrotterna köps och säljs spelare på en spelarmarknad med sina egna professionella ombud - agenter, förmedlare och jurister. Det måste betonas att denna beskrivning i första hand gäller den manliga delen av idrotten. Även föreningarnas inre verksamhet förändras. Verksamheten professionaliseras, hierarkiseras och specialiseras för att möta nya behov. Föreningskänsla, idealitet och sammanhållning är svårt att kombinera med en verksamhet där man enligt mark-

nadens lagar i första rummet måste sätta produktivitet och likviditet. Man kan inte i längden driva ett medelstort företag på grundval av glada amatörer, där dagsformen eller den rena spelglädjen får avgöra insatsen. Det måste till rationalitet, effektivitet och förutsägbarhet både i organisationen och i själva idrottsutövandet.

Professionaliseringen av idrottens ledarskap har därmed varit en förutsättning för idrottens kommersialisering. Att handha elitinriktad verksamhet - vare sig det gäller att få bästa möjliga resultat ur aktiva eller att handha en penningström i mångmiljonklassen, förhandla kontrakt i hundrasidorsklassen eller att skapa en massmedialt gångbar image kring föreningens verksamhet kräver en annan kompetens än den som gårdagens ideella folkrörelseaktiva hade.

När de juridiska och ideologiska fjättrarna, i form av amatörideal och amatörbestämmelser, brast, revs således dittills oöverkomliga hinder för en bred och djup omvandling av svensk idrottsrörelse baserad på professionalisering och kommersialisering. Detta betyder inte att det saknats vare sig pengar eller professionalitet inom svensk idrott före 1967. Men därefter *kapitaliserades* idrotten, vilket är grunden för båda processerna. Från att ha varit ett hinder blev pengarna istället en möjlighet. *Medan statens stöd i första hand befrämjade professionaliseringen, bestod marknaden med kommersialiseringen.* Parollen "idrott åt alla", formulerad i den statliga idrottsutredningen från 1969, samman-

fattade det gemensamma projekt som folkrörelsen idrott och den välfärdsstatliga regimen erbjöd medborgarna.

Stödet till idrotten har från statsmakterna setts som en av de bästa generella insatser man kunnat göra för att ge ungdomen demokratisk fostran och en meningsfull fritid. Idrottsrörelsen (inklusive korp-idrotten) har, tillsammans med skolgymnastiken ansetts gynna ungdomlig fostran enligt formeln "en sund själ i en sund kropp", men också mer allmänt en folklig samvaro på klassförsoningens grund och stärkandet av en nationell identitet.

Kommersialisering

Diskussionen ovan rörde skattefinansierade bidrag till idrottens professionalisering, att läggas till den professionalisering av idrottsutövandet som drivits fram "inifrån". Marknadens bidrag, å andra sidan, har varit att kommersialisera, att göra idrottsutövning lönsamt. Ändå är det först på 1990-talet som kommersialismen fördjupats i en ny fas, där idrotten allt mer vävts in i underhållningsindustrin. Det innebär att idrotten går att sälja även utanför arenan - via kringförsäljning av allt ifrån matchutrustning, kepsar och halsdukar till modedesignade kläder, möbler och husgeråd i klubbens färger. Elitidrottarna integreras både i mode- och underhållningsvärlden. De koreograferas, stylas och specialkläds, de utbildas till att föra sig på rätt sätt, säga rätt saker och de ges utrymme i underhållningsprogram och tidningspalter. Deras inkomster kan i många fall konkurrera med de bäst betalda direktörerna i de största multinationella företagen. Arenaevenemangen går också att sälja både som match och som spektakel, med tifoarrangemang och storbildsbevakning.

Den starkaste kommersiella hävarmen har emellertid blivit massmedias idrottsbevakning, och framför allt TV-mediet. Genom utnyttjandet av den tekniska utvecklingen - pay per view, interaktiv kommunikation och bredbandsteknik har arenaidrotten på elitnivå genomgått en mycket snabb och djupgående kommersialisering. Enorma kapital pumpas in i de stora publikidrotterna via försäljning av TV-rättigheter och allt vad som följer därav "vid sidan av planen". Idrotten är till sin karaktär internationell, och idrottsbevakningen har också fått en central roll i den globaliseringsprocess som för jordens alla hörn allt närmare varandra.

Idrottens kommersialisering i

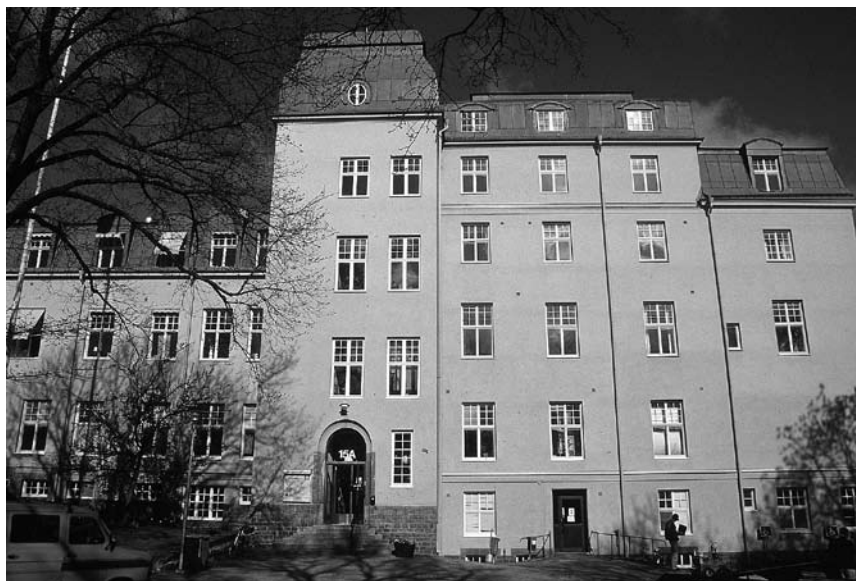

Sverige är – om än försenat - en del av en internationell utveckling. Många svenskar utövar också sin elitidrott huvudsakligen utomlands – inom exempelvis ishockey, golf, tennis, cykel, fotboll och motorsport. I betydande utsträckning påverkas verksamheten i Sverige härav, och man kan tala om en kommersialisering utifrån. En viktig mekanism härvidlag är ersättningspengar vid transfers utomlands inom lagidrotterna. Speciellt tydligt är detta inom fotbollen, där denna handel tillsammans med TV-pengar idag är en förutsättning för elitfotbollens existens. Fotbollens övergångsbestämmelser har visat sig ha så stor betydelse att EU vid flera tillfällen tvingats till speciell lagstiftning (Bosmandomen och regleringen 2001). Kommersialiseringen på nationell nivå, som bygger på ett stort engagemang utövar- och åskådarmässigt, har emellertid främst gällt de stora arenabaserade lagidrotterna fotboll och ishockey.

Idrottens olika ansikten

Den kommersiella idrotten är trots allt en mycket liten del av svensk idrott. Grunden för idrottsrörelsens omfattning, inte minst den omfattande ungdomsverksamheten, är det frivilliga oavlönade arbetet. Det föräldraengagemang som samhället så ofta ropar efter finns inte på gator och torg, men väl inom idrottsrörelsen, där en halv miljon föräldrar på bara några årtionden har varit med och skapat en helt ny social kategori - den ideella och oavlönade idrottsledaren. Grunden för den samhällsstödda idrotten är att ta hand om alla barn och ungdomar som söker sig till verksamheten och låta var och en utvecklas enligt sina egna förutsättningar. De bidrag idrottsrörelsen ger till förebyggande hälsovård, fritidssystemstiftning och ungdomsverksamhet är bakgrunden till att samhället lämnar ekonomiskt stöd åt idrottsrörelsen. Samhällets målsättningar har oftast varit desamma som Riksidrottsförbundets egna, och inte ändrats i någon större grad sedan 1970-talet.

Kommersialism eller idealitet - vilken av bilderna är mest sann? Ett sätt att närma sig frågan är att se på idrottens finansiering. Idrottens totala intäkter 1996 var cirka 7.8 miljarder kronor (Källa: SOU 1998:76). Det skattefinansierade stödet till idrotten uppgick till en dryg tredjedel av intäkterna. Här ingår emellertid inte värdet av kommunernas anläggningsstöd, något som är högst relevant i en diskussion om den svenska idrottsrö-

När RF nu flyttar in i nya lokaler nära stadion och IH 2003, finns tendenser åt idrotten klyvs i ett amatöriskt och ett professionellt förbund. Foto: Artur Forsberg

relsen. Värdet för idrotten av att kunna använda sig av subventionerade lokaler och anläggningar har uppskattats till cirka 3.5 miljarder kronor årligen. Detta medtaget är drygt hälften eller 56 procent av idrottens intäkter skattefinansierade. Om man därtill lägger det gigantiska oavlönade ideella arbete som läggs ned i – eller bär upp – idrottsrörelsen (beräknat att vara värt fjorton miljarder kronor per år om det skulle avlönas), så skulle man kunna formulera följande: svensk idrottsrörelse är fortfarande till stora delar ickekaptaliserad, och den kapitaliserade delen är till stora delar ännu inte kommersialiserad. Men detta är ett kvantitativt mått, och som jag har antytt tidigare är det inte tillfyllt.

Men inte bara samhällsutvecklingen, utan även det politiska samhällsklimatet färgar av sig på idrotten. Med den politiska krisen i början av 1990-talet kom samhällets generella och generösa stöd till idrotten att ifrågasättas. Avregleringar, nedskärningar och privatiseringsideologi slog mot generaliteten i de offentliga stödssystemen, och i ekonomiska termer har detta för idrotten inneburit alltifrån en frysning av de statliga bidragen till en nedskärning av de kommunala subventionerna. Kompensationen för neddragningar i den "statliga regleringen av idrotten" var att överlåta till föreningarna att själva bestämma över sin inkomstnivå, genom det privata initiativet.

Ett mäktigt vapen som fanns till hands var den snabbt ökande spelmarknaden, där bingo 1996 stod

för två tredjedelar av idrottens spelintäkter, vilka i sin tur utgjorde nästan en fjärdedel av de totala intäkterna. Eftersom bingoöverksamheten är så lönsam, men samtidigt arbetskrävande, håller det på att växa fram ett nytt mönster föreningar emellan vad gäller ekonomiska resurser. Den tidigare så självklara kopplingen mellan placering i seriesystemet och materiella resurser relativiseras genom att vissa föreningar lägger ner mycket mer tid och arbete på lottförsäljningen än andra.

Idrottens två uppdrag

Nu närmar vi oss skälet till att det inte enbart räcker med en kvantitativ bedömning av kommersialiseringens grad inom svensk idrott. Jag vill hävda att 90-talets avregleringar, nedskärningar och privatiseringsideologi förstärkte vissa sidor och försvagade andra i idrottens eget inre liv. Idrottens verksamhet, särskilt barn- och ungdomsidrotten, styrs av två centrala uppdrag. Det ena är samhällets, och kan sammanfattas som demokratisk fostran, eller, som jag vill kalla det, föreningsfostran. Utgångspunkten är att ta hand om alla som söker sig till verksamheten och låta var och en utvecklas enligt sina egna förutsättningar. Det andra uppdraget är idrottens eget, som förutom att lära ut grenspecifika färdigheter handlar om att lära sig att handskas med tävlandet: att vinna och att förlora, att följa reglerna, att göra en satsning för att uppnå sina mål. Kombinationen av *föreningsfostran* och *tävlingsfostran* sätter en stark prägel på all idrottsverksamhet. För-

eningsfostran står för den medborgarfostran som deltagande i föreningslivet antas leda till; tävlingsfostran för de mått och steg som antas skapa de bästa idrottsutövarna. Båda aspekterna skall finnas med i verksamheten, men i praktiken upplever många idrottsföreningar det svårt att förena dessa på ett enkelt och självklart sätt. Tävlingsfostran strävar till sin natur mot selektering, rangordning och elitisering bland deltagarna. Både anrikning och utslagning utvecklas genom tävlingsfostran.

Trots ständiga försäkringar, både från samhället och idrotten, om att dessa båda uppdrag harmonierar med varandra menar jag att idrotten som uppfostringsmiljö karakteriseras av ett konfliktfyllt förhållande mellan föreningsfostran och tävlingsfostran. Idrottens egen logik tenderar att driva fram en betoning av tävlingsfostran, samtidigt som samhällets intresse av att stödja idrotten som folkrörelse utgår ifrån att idrotten engagerar barn och ungdom på ett meningsfullt sätt.

När idrotten i ökad utsträckning fått stå för sina egna kostnader har detta fått konsekvenser för idrottens inre liv. En neddragning av det generella stödet till idrotten slår, liksom på andra områden, mot svaga grupper i samhället. Minskade bidrag innebär att man försämrar de materiella förutsättningarna för ett allmänt tillträde till verksamheten, vilket är en av hörnstenarna i den nordiska idrottsmodellen. Detta försvårar för idrottsrörelsen att leva upp till ambitionen att verksamheten skall vara öppen för alla oavsett klass, kön, etnicitet, kultur, språk och religion. Den ambitionen ställer stora krav på resurser i form av tid, tålmod, pengar och utbildning. Men idag håller vissa idrottsgrenar som ishockeyn på att förvandlas från arbetar- till medelklassidrott på grund av kostnaderna och kraven på föräldrarnas medverkan. En självklarhet som att duscha gemensamt efter match ställer en del flickor från vissa kulturer utanför lagidrotterna. Idrottsverksamheten är fortfarande i hög grad uppbyggd efter de samhälleliga betingelser som rådde för 30- 40 år sedan; när de flesta barn och ungdomar som sökte sig till idrotten kom från "svenska hem" och hade sammanlevande, yrkesverksamma föräldrar med jämförelsevis god ekonomi. Men hur öppen är idrotten idag för en ensamstående, arbetslös flerbarnsmamma av utländsk härkomst?

När samhällsstödet minskar och detta kompenseras genom ökad finansiering via marknaden, förstärks ten-

denser inom idrottens verksamhet som går åt samma håll. Det kommersiella intresset för idrotten riktar sig framför allt mot elitverksamheten och gynnar vissa specialidrottsförbund före andra liksom elitföreningar gynnas framför breddföreningar. Även om det endast är de översta lagren av svensk idrott som är kommersialiserade idag (och förmodligen även imorgon), så sipprar bytesvärdesrelationerna ner i resten av verksamheten och påverkar dess sociala relationer. Utifrån ett sådant synsätt blir idrottsrörelsens partiella kommersialisering under de senaste årtiondena mer än en kvantitativ fråga.

I den utsträckning som kommersialism och professionalisering möjliggör för idrottsutövare med intresse och läggning för ett yrke att utöva det på heltid och med bra lön, är detta knappast något att moralisera över. Inte heller förstörs idrottsutövningen av att man är utklädd till reklamplare eller att arenan är fylld av reklam. Men å andra sidan kan tävlingshets, selekteringsiver och utslagning allt längre ned i åldrarna förklaras av kopplingen till den kommersiella elitidrotten. I ett samhällsperspektiv kommer en sådan utveckling i sin tur att förstärka marginalisering och ojämlikhet, liksom den kan komma att förändra förutsättningarna för samhällets stöd till idrotten. Och då återstår kanske enbart den form av idrott som görs till föremål för vinstgivande affärsverksamhet. Eller så klyvs idrotten. Ett förslag som till och från dyker upp i debatten är att möta denna utveckling genom att tudela Riksidrottsförbundet i ett amatöriskt och ett professionellt förbund. Det samhälleliga stödet skulle då gå till amatörgrenen, för att aktivera de breda folklagren. Den professionella delen skulle kunna inrikta sig på den rena elitidrotten och i gengäld ta alla sina kostnader själv på marknadsmissig grund. En sådan utveckling skulle eventuellt lösa konflikten mellan förenings- och tävlingsfostran inom den nuvarande idrottsrörelsen, och stärka legitimiteten för ett omfattande skatdebaserat generellt stöd till idrotten.

Litteratur

- AIK Fotboll AB. Bokslut 1999
- Billing, P & Franzén, M & Peterson, T (1999) Vem vinner i längden? Hammarby IF, Malmö FF och svensk fotboll. Lund: Arkiv
- Engström, L-M (1989) Idrottsvanor i förändring. Stockholm: HLS förlag
- Engström, L-M (1998) "Barn- och ungdomsidrott", *Svensk Idrottsforskning* nr 2
- ESO:s kartläggning och analys av idrottsstödet

(Ds 1993:58)

- Fahlström, P G (2001) Ishockeycoacher. En studie om rekrytering, arbete och ledarstil. Pedagogiska Institutionen, Umeå Universitet
- Franzén, M (1994) "Sporten, ungdomen och folkhemmets begynnelse". Arkiv nr 61-62
- Fundberg, J (2000) "Invandrare och idrott – om att skapa kategorier och normalitet". *Nordiska museets årsbok/Fataburen 2000*. Stockholm: Nordiska museet.
- Halldén, O m.fl. (1988) Så började ungdomsfotbollen, och så utvecklades den åren 1948-62. SvFF
- Harvey, D (1989) The condition of postmodernity. An inquiry into the origins of cultural change. Oxford: Basil Blackwell
- Lindroth, J (1988) Från "sportfåneri" till massidrott. HLS förlag
- Nilsson, P (1998) Fritid i skilda världar, Ungdomsstyrelsen
- Norstedts Svenska Ordbok 1999
- Olofsson, E (1989) Har kvinnorna en sportlig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet. Pedagogiska Institutionen, Umeå Universitet
- Peterson, T (1989) Leken som blev allvar. Halmstads Bollklubb mellan folkrörelse, stat och marknad. Lund: Arkiv
- Peterson, T (1993) Den svengelska modellen. *Svensk fotboll i omvandling under efterkrigstiden*. Lund: Arkiv
- Peterson, T (1996) "Idrotten och välfärdsstaten" *Zenit* nr 132/133
- Peterson, T (2000) "Idrotten som integrationsarena" i Göran Rystad & Svante Lundberg (red.) Att möta främlingar. Lund: Arkiv förlag
- SOU 1969:29
- SOU 1998:76
- Wessberg, H (2000) Halmstads Bollklubb 1967-97. B-uppsats i Historia, Inst. För Tema avd. Historia, Linköpings Universitet
- Yttergren, L (1996) Täflan är lifvet. Idrottens organisering och sportifiering 1860-1898. Stockholm: Stockholmia förlag